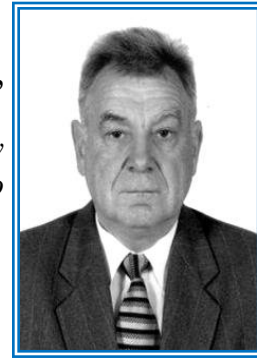

УДК 336.77+631.11

Щурик Михайло Васильович,
доктор економічних наук,
професор Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького

МАЛІ І СЕРЕДНІ АГРОГОСПОДАРСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджується динаміка становлення і розвитку сільськогосподарських підприємств у аграрному секторі економіки. Оцінюється вплив земельної й аграрних реформ на процеси формування малих і середніх агрогосподарств, а також агрохолдингів. Аналізуються найважливіші причини, котрі призвели до недовикористання земельних ресурсів АПК, появи незадіяних і покинутих земельних ділянок. Вказується на недостатній рівень управління земельним аграрним фондом місцевими органами самоврядування, надмірну централізацію менеджменту природно-ресурсним потенціалом сільських громад. Діюча нормативно-правова база надмірно обмежує участь місцевих органів самоврядування у процесах використання, охорони та збереження земель, які знаходяться у межах населених пунктів.

Ключові слова: агрогосподарства, фінансування, бізнес, децентралізація, агрохолдинги, агрополітика, домогосподарства.

Постановка проблеми. Діючі в наш час засади кредитування аграрного сектору не забезпечують доступ до банківських кредитів значної частини суб'єктів господарювання. Банківська кредитна політика спрямована, передусім для задоволення монопольних потреб комерційних банків, що унеможливорює релевантність учасників кредитних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Побудова в українському аграрному секторі ринкових засад розвитку, прагнення стати асоційованим членом країн співтовариства, спричинило потребу перегляду діяльності малих і середніх сільськогосподарських підприємств, домогосподарств. Аналіз засвідчує, що не всі вони зуміли належним чином організувати земельне господарство, забезпечити високу товарність сільськогосподарської продукції, створити передумови переходу на новітні засади господарювання, котрі успішно використовуються багатьма європейськими державами. Означене потребує побудови в Україні нових земельних відносин, спрямувавши їх розвиток на вискоєфективне використання земель аграрного фонду, одночасно запроваджуючи про європейські соціальні й екологічні стандарти. Метою регулювання земельних відносин є спрямування їх розвитку в русло єдиних загальнодержавних цілей, а саме забезпечення раціонального використання земель, і при цьому задоволення суб'єктами особистих інтересів [1, с. 16]. В такому напрямку слід організувати генезу земельних відносин у вітчизняному аграрному секторі використовуючи при цьому певний підприємницький потенціал.

Дослідження засвідчують, що напрями функціонування малих і середніх агрогосподарств в Україні забезпечується через досягнення адекватних інтересів,

цінностей. Діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств, як правило, спрямовується на отримання ними прибутків. При цьому недостатньо враховуються соціальні та культурні інтереси сільських громад, суспільства в цілому. На думку Гжегожа В. Колодко цінності є складовими трикутника розвитку «цінності-інститути-політика», а у сфері їх практичного втілення потрібен рух від «мати» до «бути». Зважаючи на це діяльність суб'єктів підприємницької діяльності слід спрямовувати через генезу культурних умов і формулюванню адекватного соціального середовища [5, с. 4].

Показовим у цьому плані вважаємо дослідження Фрідріха Герца, відомого науковці кінця 19 ст. Йдеться про оцінювання переваг і недоліків господарювання малих і великих господарств. Використовуючи мову оригіналу процитуємо: «Донедавна обов'язував такий догмат соціалістичної теорії, що велике господарство випирає мале, і се відносило ся також до розвитку сільської господарки. Цілковите оправдання сеї теорії на індустріальному полі найбільше развитих країн дало повід до певности в рівнобіжності земельного розвитку... малі і середні посілости прибувають стосунково найсильніше... Моє твердження, що парцельова господарка в багатьох краях упадає, не відносить се до всіх країв і до всіх перцельових господарок...» [4, с. 15]. Відповідно до умов сьогодення аналогічні дискусії виникають серед учених стосовно розвитку домогосподарств, частина з яких зуміла налагодити сучасне високотоварне аграрне виробництво.

Подальший розвиток малих і середніх агрогосподарств, як зазначають вчені тісно пов'язане із дотриманням вимог екології, оскільки відтворювальний процес у сільському господарстві спричиняє не лише виснаження земельних ресурсів, а й погіршення екології.

Особливість нинішнього відновлення економічного зростання полягає в необхідності зробити його збалансованим, сталим і прийнятним з економічної точки зору, оскільки подальше господарювання за принципом «на наш вік вистачить, а після нас хоч потоп» приховує в собі загрозу повного знищення екології і біологічного різноманіття [6, с. 41]. На жаль, абсолютна більшість усіх агроформувань саме таким шляхом використовує природо-ресурсний потенціал вітчизняного аграрного сектора.

Слід зазначити, що вченими піднімаються і інші проблеми та завдання розвитку агрогосподарств. Разом з тим нині практично відсутні системні дослідження, які стосуються причин недостатнього розвитку малих і середніх аграрних бізнес-господарств. В певній мірі їх участь та значущість у агровиробництві ігнорується адекватними управлінськими структурами.

Постановка завдання. Мета статті полягає у пропозиції механізмів дієвої участі малих і середніх агропідприємств, господарств населення у сільськогосподарському виробничому процесі, як це має місце у багатьох країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що малі і середні бізнесгосподарства в багатьох країнах ЄС забезпечують значну частину виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. При цьому більшість із них одержують належну матеріальну та фінансову допомогу держави, місцевих органів влади. Практично всі вони знаходяться на обліку, контролі адекватних управлінських структур. Інакше кажучи функціонування малих і середніх агрогосподарств здійснюється завдяки утворення відповідних програм і носить конструктивний, а не хаотичний, стихійний, безсистемний характер. На жаль в Україні донині відсутній стійкий і зрозумілий концепт розвитку малих і середніх агропідприємств. Як результат абсолютна їх більшість не в змозі забезпечити не лише прибуткову діяльність, а й вирішувати належним чином соціальний розвиток. Нинішнє село для наповнення бюджету, забезпечення населення робочими місцями перш за все потребує:

- розвитку малого і середнього бізнесу;
- відродження на селі кооперації та інтеграції;
- диверсифікації сільської економіки;
- налагодженню систем збуту сільськогосподарської продукції [9, с. 13].

Дослідження засвідчують, що вирішення нагальних проблем на селі унеможлиблюється деструктивністю відносин між сільською громадою і господарюючими суб'єктами. Йдеться про те, що великі, середні й малі суб'єкти господарювання в аграрного сектора часто забезпечують власні економічні інтереси без узгодженості з потребами селян, сільських громад. Утворився своєрідний розрив інтересів. В той же час, механізми, спрямовані на узгодження інтересів господарюючих суб'єктів з інтересами місцевого населення, сільських громад і, за великим рахунком усього суспільства (тобто такі, що забезпечують модернізацію аграрного сектора як цілісної системи), практично залишаються не розробленими [2, с. 58].

Таким чином успішне налагодження діяльності значної частини сільськогосподарських підприємств потребує формування заходів узгодженості інтересів. За інших умов прогрес у розв'язанні соціально-економічних і екологічних завдань на селі малими і середніми агрогосподарствами очікувати не слід.

Взагалі, на наше переконання проблеми та перспективи розвитку малих і середніх агрогосподарств слід вирішувати з урахуванням регіональних особливостей. Статистичний аналіз засвідчує, що за результатами проведення земельної й аграрної реформ розрив у розвитку сільськогосподарських підприємств у окремих регіонах значно збільшився. Передусім це стосується організації земельних площ, розмірів приватизованих земельних паїв, динаміки дрібних і середніх агрогосподарств тощо. Зокрема для аграрного сектору Карпатського макрорегіону характерним є дрібноземелля, домінування у виробництві сільськогосподарської продукції господарств населення. Зокрема питома вага виробництва валової продукції сільського господарства домогосподарствами тут значно вища в порівнянні з іншими регіонами України (табл. 1).

Таблиця 1

Частка виробництва валової продукції сільського господарства господарствами населення в Карпатському макрорегіоні [10]

(у відсотках до загального обсягу)

	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Україна	29,6	45,9	61,6	59,5	51,7	49,3
Закарпатська	59,5	85,9	94,6	95,4	96,2	94,5
Івано-Франківська	54,8	74,8	90,2	90,2	79,1	69,8
Львівська	51,7	69,3	90,2	89,6	74,7	70,0
Чернівецька	42,0	62,7	81,8	87,2	78,4	75,8

Цілком очевидно, що при формуванні аграрної політики розвитку господарств населення слід враховувати цю особливість. Йдеться про потребу організації наукових досліджень цієї групи виробників продукції сільського господарства. Аналіз засвідчує, що в макрорегіоні близько 6-7 % господарств населення вже зуміли налагодити сучасне високоефективне виробництво товарної продукції, в той час як в цілому по Україні питома вага таких домогосподарств становить лише 3 %. Звісно, що розвиток господарств селян слід всіляко заохочувати виокремивши їх в групу малих бізнес-формувань. Означене потребує розробки спеціальної програми, котра би визначала умови господарювання домогосподарств. Передусім нині існує потреба поділу даної категорії

суб'єктів господарювання на дві групи: перша, включає в себе ті господарства селян, якими забезпечується не лише високий рівень товарності виробленої продукції, а й дотримання вимог агрокультури, збереження і покращення екології, імплементація новітніх технологій, достатнє соціальне забезпечення тощо. Щодо другої групи, то до її складу слід віднести домогосподарства, котрі ні за яких умов не зможуть організувати сучасне селянське господарство, а завдають при цьому шкоду суспільству, земельним ресурсам, докільню й екології.

Дрібнотоварність сільського господарства, розподіл земель на паї, зосередження значної частини виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення призвели до порушення організації території сільськогосподарських підприємств, відсутності сівозмін, посилення процесів ерозії тощо [7].

Саме цією групою господарств населення, на наше глибоке переконання, спричинено значною мірою деструктиви в організації малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Мова йде про те, що вони одержавши у власність та користування значну частину родючих сільськогосподарських земель, донині не можуть належним чином їх використати.

Природно виникло завдання: як інтенсифікувати використання земельних ділянок селянами, котрі не в змозі ні фізично, ні фінансово забезпечити високоефективне товарне виробництво? Питання для вирішення досить складне, суперечливе й неординарне, оскільки безпосередньо зачіпає постулати недоторканості приватного землеволодіння. В той же час без конструктивної організації котрого в сільському господарстві досягнути очікуваного прориву неможливо. Приватне землеволодіння, особливо його архітектоніка нині, на наше глибоке переконання слугує наріжним каменем не лише формування високоефективного аграрного сектора економіки, а й поштовхом у розвитку на селі малих і середніх агробізнесових господарств. Не потрібно грати в хованки і в іншому: у нас ринок землі існує давно, але функціонує він у тіньовому, корупційному режимі, і це один із найбільших недоліків в українській економіці. Врегулювання цього питання забезпечить зростання інвестиційної привабливості аграрного сектора [3]. Підкреслюємо, що в даному контексті мова йде про потребу вирішення проблеми використання та охорони приватизованих земельних ділянок у тієї частини домогосподарств, котрі не в змозі, або не хочуть взагалі використовувати, відповідно до суспільних запитів, належні їм земельні ділянки.

Більш ніж очевидно, що при проведенні аграрної й земельної реформ в Україні було допущено помилку, суть якої полягає в надмірній соціалізації трансформаційних заходів. Передусім це стосується тотального розподілу (роздачі) родючих сільськогосподарських угідь практично серед усіх бажаючим сільським мешканцям, їх родичам, які проживали на той час за межами села. При цьому, як правило до уваги не приймалися можливості власника використовувати, покращувати та забезпечувати охорону земельного паю.

Інакше кажучи роздержавлення, паювання та приватизація носили технічний, часто популістський соціалізований характер. Однак, як засвідчує ретроспективний аналіз такі засади виявилися хибними та руйнівними. По-перше, було повністю зруйновано земельні фонди колишніх агрогосподарств, які, незважаючи на окремі недоліки, відповідали вимогам тодішньої агронауки; по-друге, сільськогосподарські землі виділялися в першу чергу для пайовиків, а новостворені малі й середні агрогосподарства одержували в абсолютній своїй більшості низькопродуктивні угіддя; по-третє, земельні ділянки дрібних і середніх сільськогосподарських підприємств не дозволяють забезпечити науково-

обґрунтовані засади організації сучасного земельного господарства; по-четверте, такі засади реформування спричинили до значного недовикористання земельного фонду. Можна озвучити і інші недоліки дрібної приватизації земельних ресурсів.

Зважаючи на значущість приватної власності, як каталізатора успішного розвитку сільськогосподарських підприємств (малих і середніх) зупинимось на потребі та механізмі використання її з метою повного використання всього земельного фонду АПК.

Вирішення цього завдання, на наше переконання потребує проведення генеральної інвентаризації сільгоспугідь вітчизняного аграрного сектора, в розрізі задіяних і незадіяних угідь, власників, а також сільськогосподарських підприємств. Суб'єктам господарювання, котрі зуміли організувати високоефективне використання аграрних угідь, вирішуючи одночасно соціальні проблеми сільських мешканців і сільських територій, зберігають і поліпшують екологію, постійно запроваджують новітні технології й запобігають виснаженню ґрунтів, повністю виконують вимоги агрономічної науки слід залишити у володінні і користуванні земельні ділянки. Більше того, з метою оптимізації земельного фонду місцевим органам самоврядування слід надати право збільшувати його для малих і середніх бізнес формувань. Означене стосується також господарств населення, котрі забезпечують високий рівень товарності. Розмір землекористування домогосподарств є одним із індикаторів успішної його діяльності, тобто непрямою характеристикою того, чи має воно товарне (комерційне) спрямування. Вважається, наприклад, що ділянки площею 1 га достатньо для виробництва сільськогосподарської продукції з метою продовольчого самозабезпечення сім'ї із 4 осіб [11, с. 247].

Впорядкування земельного фонду особливо потребують фермерські господарства Карпатського макрорегіону (табл. 2).

Таблиця 2

Площі ріллі в користуванні фермерських господарств Карпатського макрорегіону [10, с. 353]

(на кінець року, тисяч гектарів)

	1995	2000	2005	2010	2012
Україна	718,5	1994,0	3492,6	4161,9	4260,7
Закарпатська	4,4	10,2	9,4	12,3	10,6
Івано-Франківська	4,7	19,7	17,7	22,0	25,3
Львівська	11,9	43,0	47,4	47,4	46,1
Чернівецька	2,7	7,0	10,1	25,0	26,8

Звісно, що не лише розмір земельного фонду слугує запорукою розвитку малих і середніх агрогосподарств, однак недооцінювати цей показник буде помилкою. Слід враховувати також, що формування масиву сільськогосподарських земель сільгоспідприємствами здійснювалось після процесу паювання і приватизації домогосподарствами. Саме цим пояснюється, що фермерські господарства, інші малі і середні агрогосподарства отримали малородючі земельні площі, котрі часто розміщені у різних масивах. Як результат значна частина фермерських агроформувань, виробничих кооперативів, державних агрогосподарств нині закривається (табл. 3).

Аналогічна тенденція склалася з виробничими кооперативами. За 15 років існування правової бази сільськогосподарської кооперації мали місце суперечливі тенденції: початковий стан сплеску їх розвитку швидко змінився на спадний, тобто відбулося погіршення ситуації та згортання її мережі. Якою у 2000 році було зареєстровано 3,5 тис. виробничих кооперативів, то у 2011 – лише 0,9 тис., і то частина з

Таблиця 3

Кількість фермерських господарств у Карпатському макрорегіоні [10, с. 351]

(на кінець року, одиниць)

	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Україна	82	34778	38428	42445	41524	40676
Закарпатська	-	1054	1454	1447	1606	1537
Івано-Франківська	10	697	632	531	561	565
Львівська	36	1189	1164	1194	956	1009
Чернівецька	-	629	626	681	774	757
Разом по макрорегіону	46	3569	3876	3853	3897	3868

них існувала лише на папері [8, с. 11]. Означене дає право стверджувати, що донині малі і середні агрогосподарства не набули належного розвитку, оскільки де-факто залишаються поза увагою державної аграрної політики. Мова йде не лише про деструктиви, котрі стосуються земельних фондів малих і середніх сільськогосподарських підприємств, а й низьку фінансову підтримку аграрного бізнесу, котра в разі є меншою в порівнянні з багатьма країнами ЄС. Зрозуміло, що діючі теоретичні та методологічні засади подальшого їх розвитку є неприйнятними і вимагають рішучих трансформацій. Наріжним каменем успішної діяльності малих і середніх агрогосподарств має стати належна, сучасна організація земельного господарства. Земля повинна використовуватися згідно її цільового призначення. Навіть приватне землеволодіння не повинно слугувати панацеєю незадіяності земель. Це аксіома, котру слід покласти в основу розвитку малих і середніх сільськогосподарських підприємств.

Віддаючи належне запровадженню приватної власності на земельні ділянки, як катализатора успішного розвитку аграрної сфери, приватизацію, на наше переконання слід проводити через оренду, забезпечивши при цьому дієвий, тотальний контроль за використанням і охороною земель. Особливо це відноситься до угідь, які знаходяться поза межами населених пунктів і, згідно норм земельного законодавства контролюються вищестоящими управлінськими структурами, а не місцевими органами самоврядування.

Вирішення існуючої проблеми, на наше переконання потребує перегляду приватизованого земельного фонду аграрного сектора. Передусім це стосується господарств населення. Пропонуємо вилучити (викупити) у цих власників земельні ділянки, котрі вони об'єктивно не можуть обробляти й охороняти. При цьому слід законодавчо обмежити розмір землеволодіння в розмірі 0,25 га на одне домогосподарство. Вилучені земельні угіддя слід надати в підпорядкування (на умовах оренди) малим і середнім аграрним бізнес-господарствам. Такі дії повинні забезпечити вискоєфективний розвиток агропідприємств і вирішити проблеми щодо формування сучасного земельного господарства, надання фінансової допомоги, залучення інвестицій, доступу до кредитних ресурсів тощо.

Висновки. Трансформаційні процеси у вітчизняному аграрному секторі нині спрямовані на інтеграцію його до вимог і стандартів країн ЄС. Відомо, що лівова частка виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції в багатьох країнах Європи забезпечується не лише завдяки приватизаційним засадам, а й більш широкій участі у цих процесах малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Передусім це стосується фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, державних підприємств, які успішно функціонують поряд із великими корпоративними агрогосподарствами на ринку сільськогосподарської продукції. В більшості європейських країн розроблена й

успішно вирішується аграрна політика, котра сприяє високоефективному розвитку малих і середніх агрогосподарств. В Україні донині не вироблено чіткої, прозорої і дієвої програми розвитку агропідприємств. Донині продовжує спостерігатися певна хаотичність, безсистемність, рефлекторність участі господарств населення, фермерських підприємств, виробничих кооперативів, державних агрогосподарств, інших середніх агроформувань у процесах функціонування сільськогосподарського виробництва. Часто їх розвиток гальмується недоліками формування земельних фондів (недостатньою землезабезпеченістю), відсутністю фінансових і матеріально-технічних ресурсів, низьким рівнем фінансової підтримки держави, низьким рівнем організованості, недоступністю до інвестиційних і кредитних ресурсів тощо.

Дослідження засвідчують, що успішне вирішення завдань подальшого функціонування малих і середніх сільськогосподарських підприємств, передусім у аграрному секторі Карпатського макрорегіону потребує: по-перше, законодавчо визначити критерії надання статусу малого (середнього) бізнес господарства, як це має місце в багатьох високо розвинутих країнах Європи; по-друге, розробити організаційний механізм сприяння розвитку, надання фінансової, кредитної, інвестиційної допомоги, преференцій для зазначених груп агропідприємств; по-третє, провести перереєстрацію та інвентаризацію земель і майна фермерських господарств, виробничих кооперативів, державних і приватних агропідприємств, господарських товариств, а також домогосподарств; по-четверте, проаналізувати рівень використання, збереження, покращення та охорони приватизованих, орендованих і наданих у користування сільськогосподарських земельних ділянок усіма групами сільськогосподарських підприємств; по-п'яте, провести повторний перерозподіл (викуп) приватизованих земель у тих суб'єктів господарювання, котрі донині не змогли й не зможуть у перспективі забезпечити сучасну організацію земельного господарства; по-шосте, провести заходи по упорядкуванню й оптимізації земельних фондів малих і середніх сільськогосподарських підприємств; по-сьоме, розробити загальнодержавну (макрорегіональну) програму регулювання розвитку господарств населення, котрими забезпечується виробництво сільськогосподарської продукції лише для власних потреб.

Список використаних джерел

1. Бойко Л.М. Наукові засади організаційного регулювання земельних відносин у сільському господарстві / Л. Бойко // Економіка АПК. – 2011. – №2. – С. 13-18.
2. Бородіна О.М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект) / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2014. – № 4. – С. 55–72.
3. Гальчинський А. «Економічний розділ – найслабкіший у коаліційній угоді» / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2014. – 5-12 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/anatoliy-galchinskiy-ekonomichniy-rozdil-nayslabkishiy-u-koaliciyniy-ugodi-.html>.
4. Герц Ф. Земельне питання и социалізм. Шість головних питань нашої сільської політики / Ф. Герц. – Чернівці : З друкарні товариства «Руської Ради в Чернівцях», 1902. – 52 с.
5. Гжегож В. Колодко. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Гжегож В. Колодко // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 4–11.

6. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні / П. Єщенко, А. Арсеєнко // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 36–50.
7. Из-за эрозии грунтов Украина ежегодно теряет 10 млрд. дол. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://economics.lb.ua/state/2012/01/24/133287_izza_erozii_gruntov_ukraina.html.
8. Крисанов Д.Ф. Глобалізація в агросфері України: чинники та наслідки // Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова та ін. // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 12. – С. 8-14.
9. Куценко В.І. Соціальне середовище українського села як передумова сталого розвитку: діагностика та перспективи / В. Куценко // Економіст. – 2013. – № 11. – С. 11-14.
10. Сільське господарство України. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – Київ, 2013. – 402 с.
11. Теорія, політика і практика сільського розвитку / за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – К. : НАН України : Ін-т економіки та прогнозування, 2012. – 376 с.

Щурик М. В. Малые и средние агрохозяйства: проблемы и перспективы развития

Исследуется динамика становления и развития сельскохозяйственных предприятий у аграрном секторе экономики. Оценено влияние земельной и аграрных реформ на процессы формирования малых и средних агрохозяйств, а также агрохолдингов. Анализируются важнейшие причины, которые привели до недоиспользование земельных ресурсов АПК, появления незадеяных и заброшенных земельных участков.

Указывається на недостаточний уровень управления земельным аграрным фондом местными органами самоуправления, чрезмерную централизацию управления природно-ресурсным потенциалом сельских общин. Действующая нормативно-правовая база чрезмерно ограничивает участие местных органов самоуправления в процессах использования, охраны и сохранения земель, которые находятся в пределах населенных пунктов.

Ключевые слова: агрохозяйства, финансирование, бизнес, децентрализация, агрохолдинги, агрополитика, домохозяйства.

Shchuryk M. V. Small and medium-sized agricultural farms: problems and prospects

The dynamics of the formation and development of agricultural enterprises in the agricultural sector. The effect of land and agrarian reform on the formation of small and medium-sized agricultural enterprises, as well as agricultural holdings. Analyzed the most important reasons that prizveli to underutilization of land resources APC appearance nezadeyanyh and abandoned land.

Points to the inadequate management of agricultural land fund local governments, excessive centralization of management of natural-resource potential of rural communities. The current regulatory framework excessively restricts the participation of local governments in the process of use, protection and conservation lands that are within settlements.

Key words: agricultural farms, finance, business, decentralization, agricultural holdings, Agricultural Policy, households.

